

MODERN ARAP EDEBİYATINDA MUÂRAZA: AHMED ŞEVKÎ-HÂŞİM er-RİFÂÎ ÖRNEĞİ

Ahmet YILDIZ*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 01 Ekim 2020, **Kabul Tarihi:** 14 Şubat 2021, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2021, **Atf:** Yıldız, Ahmet. "Modern Arap Edebiyatında Muâraza: Ahmed Şevkî-Hâşim er-Rifâî Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021): 1155-1188.

<https://doi.org/10.33415/daad.1003205>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 01 October 2020, **Accepted:** 14 February 2021, **Published:** 30 Eylül 2021, **Cite as:** Yıldız, Ahmet. "Muâraza in Modern Arab Literature: Example of Ahmed Shawqî-Hashim al-Rifâî". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 21/2 (Eylül 2021): 1155-1188.

<https://doi.org/10.33415/daad.1003205>

Öz

Modern Mısır edebiyatında Nahda şairleri arasında sayılan Ahmed Şevkî (öl. 1932), şiirlerinde klasik Arap edebiyatı üslubunu kullanmış güçlü bir ediptir. Şiirleriyle Mısır halkının duygularına tercüman olan Şevkî, pek çok şairi etkilemiştir. Hâşim er-Rifâî (öl. 1959) de bunlardan biridir. 1935 yılında doğan, yaşadığı dönemin siyasî olaylarında İslâmcı duruşuyla tanınan ve bu nedenle komünistler tarafından bir hedef hâline gelen Hâşim, 1959 yılında öldürülmüştür. Erken yaşlarda şiir yazmaya başlayan Hâşim, ardında bir şiir divanı bırakmış, Şevkî gibi tiyatroya yazmış ve onun bazı kasidelerine muârazalar yapmıştır. Bu çalışmada, Hâşim'in divanında yer alan *Nehcü'l-Bürde*, *Mevlidü'n-Nûr* ve *el-Ezher* isimli kasideler incelenmiştir. Bu üç kaside isimlendirme, revî harfi, kafiye, vezin, muhteva ve beyit sayısı yönünden ele alınmış, nazîreleri olan Ahmed Şevkî'ye ait kasidelerle karşılaştırılmış, Şevkî'nin şiirlerinin, Hâşim'in şiirlerine etkisi tespit edilmiştir. Böylece Câhiliye Dönemi'nden beri var olan muâraza sanatının 20. yüzyıldaki örnekleri incelenerek, bir şairin şiirinde kullandığı şekil ve muhtevanın, diğer şairlerin eserlerine etkisi göz önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Ahmed Şevkî, Hâşim er-Rifâî, Muâraza, Medih.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ayildiztr@gmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7074-0405>

Muāraza in Modern Arab Literature:**Example of Ahmed Shawqī-Hashim al-Rifāī****Abstract**

Ahmed Shawqī is a strong writer who used the classical style of Arabic literature in his poems. He influenced many poets. One of them being Hashim al-Rifāī. Hashim, who started writing poetry at an early age, left a mark on poetry divan, and made muārazas to some of his poems. In this study the poems of *Nahc al-Burda*, *Mawlid al-Nūr* and *al-Azhar*, which are one of the divan literature of Hashim, are examined. These three poems are being discussed in terms of naming, letter of rhyme, rhyme, centroid, content and number of couplets. In addition, this study captures a comparison with of Ahmed Shawqī's poems, furthermore the effect of Shawqī's poems on Hashim's poems are determined. By examining the 20th century examples of the art of muāraza that has existed since the Jāhiliyya Period, the effect of the form and content used by a poet in his poetry, come to light on the literal works of other poets.

Keywords: Arabic Literature, Ahmed Shawqī, Hashim al-Rifāī, Muāraza, Eulogy.

Giriş

Arap edebiyatında bir şairin şiirine karşılık başka bir şairin şiir yazması, nakîza ve muāraza kelimeleriyle ifade edilmiştir. *Nakîza*; daha çok aynı vezin, kafiye ve revî harfi barındıran; birbirlerini hicvetme, birbirlerine karşı övünme veya cevap verme amacı taşıyan şiirlerle, iki şairin atışması anlamında kullanılmıştır. Bu sanat nakîza'nın çoğulu olan *nekâiz* kelimesiyle de ifade edilmiştir. *Muāraza* ise bir şairin, başka bir şairin şiirindeki sanatı veya muhtevayı beğenmesi neticesinde, onu hicvetmeden, onun derecesine ulaşmak veya derecesini geçmek için aynı kafiye, aynı vezin ve aynı muhtevada veya bunlarda az-çok değişiklikler yaparak bir şiir yazmasıdır.¹ Muāraza ve nakîza, Arap edebiyatında Cāhiliye Dönemi'nden beri bilinmektedir. Muāraza'nın eş anlamlısı olarak ilk dönemlerde ihtizâ (الاحتذاء) kelimesi kullanılsa da² modern dönemde

¹ Ahmed eş-Şâyib, *Târîhu'n-nekâiz fi'ş-ş'i'ri'l-'Arabî* (Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısıryye, 1954), 7; Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâbî, *Beyânu i'câzi'l-Kur'an (Selâsu resâil fi i'câzi'l-Kur'an içinde)*, nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed Zağlûl Sellâm (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1986), 58-61; İn'âm Fevvâl Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fi 'ulûmi'l-belâğa el-bedi' ve'l beyân ve'l-me'ânî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 650; Ramazan Şahin, *Osman Bektaş el-Mevsilî ve Şiiri* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 285.

² Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz fi 'ilmi'l-me'ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri (Kahire: Matba'atu'l-Medenî, 1992), 468-472.

nazîre (النظيرة) ifadesi daha çok kullanılmaya başlamıştır.³ Bu sanat-
lara yakın olan *iktibas*; Kur'ân-ı Kerîm veya Hadis-i Şerif metninden,⁴ *tazmîn* ise, başka bir şairin şiirinden alıntı yapmak⁵ anlamına
gelmektedir. Bu tanımlara göre, muâraza ve nakîzanın bir kaside-
nin şekil ve muhtevası minvalinde başka bir şiir yazma, iktibas ve
tazmînin ise bir kasidenin bir veya birden fazla beytinde kutsal me-
tinlerden veya başka bir şiirden faydalanma anlamına gelmesi dola-
yısıyla aralarında farklılıklar bulunmaktadır.

Klasik Arap edebiyatının Modern Mısır Arap edebiyatına taşın-
masında pay sahibi olan Mahmûd Sâmi el-Bârûdî (öl. 1904) ve
Hâfız İbrâhîm (öl. 1932) gibi Nahda şairleri arasında sayılan Ah-
med Şevkî, hem yaşadığı döneme hem de sonrasına etkisi olan şair-
lerdendir.⁶ Şevkî'den etkilenmiş ve ona muâraza yapmış şairler
arasında, Hâşim er-Rifâî de bulunmaktadır.

Çalışmamızda Şevkî'nin şiirlerine, Hâşim'in nazîre olarak yaz-
dığı şiirler arasından, medih türündeki *Nehcü'l-Bürde*, Mevlid-i Nebî
türündeki *Mevlidü'n-Nûr* ve Ezher Üniversitesindeki eğitimin konu
edildiği *el-Ezher* isimli üç şiiri ele aldık. Söz konusu şiirleri şekil ve
muhteva yönünden inceleyip Şevkî'nin yazmış olduğu şiirlerle kı-
yasladık ve aralarındaki benzerlikleri ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu
maksatla *Nehcü'l-Bürde* başlığı altında 24, *Mevlidü'n-Nûr* başlığı
altında 37, *Ezher* başlığı altında 39 beyti inceledik. 3. bölümün ba-
şında zikrettiğimiz 5 beyitle birlikte çalışmamızda toplam 105 beyit
incelenmiş oldu. Çalışmanın hacminin artmaması için kasidelerin
üslup özelliklerini ele almadık. Şevkî'nin *Zikra'l-Mevlid* isimli kasi-

³ İsmail Durmuş, "Nazîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

⁴ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-edeb ve gâyetu'l-erab*, thk. 'İsâm Şıkyû (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 2004), 2/455-471; Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezâri el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ' fi smâ'ati'l-inşâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 1/237; Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, thk. Yusuf es-Samîlî (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), 1/338; Bahaudî Ahmed b. Ali b. Abdulkâfi es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 2003), 2/332.

⁵ Ebû'l-Abbâs Abdullah İbnu'l-Mu'tez, *el-Bedî' fi'l-bedî'* (Dâru'l-Cil, 1990), 38; Nasrullah b. Muhammed Ziyâuddîn İbnu'l-Esir, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî - Bedvî Tabâne (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), 3/203; Ahmed b. Mustafa el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâğa el-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 374; Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb, *'Ulûmu'l-belâğa el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî* (Trablus: el-Muessesetu'l-Hadise li'l-Kitâb, 2003), 133; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2/334.

⁶ Ahmet Yıldız, *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri* (Konya: Palet Yayınları, 2017), 47; Ahmet Yıldız, "Hafız İbrahim'in Şiirlerinde Türk İmajı", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/25 (Mart 2018), 197-199.

desine muâraza için Hâşim'in yazmış olduğu *Zikra'l-Mevlid* ve *Vah-yu'l-Mevlid* isimli kasidelerini, Mevlid-i Nebî türünde başka bir örneği incelememiz, vezinlerinin farklı oluşu ve çalışmanın sınırlarının zorlanmaması için incelemedik.

Şevkî'nin şiirlerine muâraza amacıyla Hâşim'in yazmış olduğu şiirleri incelemeye geçmeden önce bu şairlerin hayatına genel bir bakış atmamız faydalı olacaktır.

1. Ahmed Şevkî'nin Hayatına Genel Bir Bakış

Ahmed Şevkî, 1868 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Türk bir anne, Kürt bir baba, Çerkez bir dede ve Yunan bir büyükanneye sahip olması nedeniyle farklı özellikleri bir arada barındırabilmiştir. İlk ve orta öğreniminden sonra hukuk eğitimi almış ancak yarıda bırakmış, daha sonra tercümanlık eğitimi almaya başlamış ve 1887 yılında mezun olmuştur.⁷ Hukuk eğitimini tamamlaması için Hidiv Tevfik Paşa (öl. 1892) tarafından 1888 yılında dört yıllığına Fransa'ya gönderilmiş böylece Batı edebiyatını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. 1892 yılında Mısır Hidivi olan II. Abbas Hilmi Paşa (öl. 1944) döneminde resmi görevler almış ve idareyi öven siyasî şiirler söylemiştir.⁸

I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin, Mısır'ı himayesine aldığını ilan edip yönetimi tasfiye etmesi sırasında Hidiv II. Abbas Hilmi Paşa taraftarı olan Ahmed Şevkî de İspanya'ya sürülmüştür. İspanya'da Endülüs İslâm medeniyetini, Arap ve Batı edebiyatını derinliğine inceleme imkânı bulmuştur. 1919 yılında tekrar Mısır'a dönmüş, halk tarafından bir kahraman gibi karşılanmış, bundan sonraki hayatında daha çok Mısırlıların duygularına tercüman olan şiirler yazmıştır. Ünü tüm Arap diyarına yayılan şaire 1927 yılında, Kahi-

⁷ Hannâ Fâhûrî, *Tarihu'l-edebi'l-'Arabî* (Jounieh: Mektebetu'l-Bülisiyye, 1953), 982; Şevkî Dayf, *Şevkî şa'iru'l-'asri'l-hadis* (Kahire: Mektebetu'l-'Usra, 2010), 9-13; Tâhâ Huseyin, *Hâfiz ve Şevkî* (Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2014), 10; Ahmet Kazım Ürün, *1868-1932 Mısır'da Bir Türk Şair Ahmet Şevki* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002), 47; Ahmet Kazım Ürün, "Ahmet Şevki'nin Şiirlerinde Boğaziçi ve Marmara", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2019), 2/309.

⁸ Fâhûrî, *Tarihu'l-edeb*, 982; Dayf, *Şevkî*, 10; Ramazan Şeşen, "Ahmed Şevkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020); Huseyin, *Hâfiz ve Şevkî*, 125-126; Ürün, *Mısır'da Bir Türk*, 48.

re'de düzenlenen törende *Emîru'ş-Şuarâ (Şairlerin Prensi)* unvanı verilmiştir.⁹

Şevkî, yaşadığı dönemin ve sonrasında edebî hayatını etkilemiş bir şairdir. Modern Arap şiirinin gelişimde büyük pay sahibi olan Ahmed Şevkî,¹⁰ ayrıca Arap edebiyatında ilk tiyatro eseri yazan kişi unvanına sahiptir.¹¹ Türkleri öven, halifeye ve Osmanlı Devleti'ne bağlılığını ifade eden şiirler kaleme almış olan Şevkî,¹² 1932 yılında Kahire'de vefat etmiştir.¹³

2. Hâşim er-Rifâî'nin Hayatına Genel Bir Bakış

Adı, Seyyid b. Câmî' b. Hâşim b. Mustafa er-Rifâî'dir. İlmî açıdan dedesine benzemesinden dolayı kendi adı olan Seyyid yerine, dedesinin adı olan Hâşim ismiyle tanınmıştır. 1935 yılında Mısır'ın Enşas köyünde yedi erkek kardeşin üçüncüsü olarak dünyaya gelmiştir. Ezher âlimlerinden olan büyük dedesi Mustafa er-Rifâî'nin, çeşitli alanlarda çalışmaları ve bir de şiir divanı bulunmaktadır. Tarikat şeyhi olan dedesi Hâşim b. Mustafa, Ezher'de müderrislik görevini yürütmüş, Buhârî dersleri vermiş ve insanları bilinçlendirmek için farklı bölgelere seyahat etmiştir. Babası Câmî' (öl. 1949), Mısır'da yaygın olan bir tasavvuf tarikatının şeyhidir.¹⁴

Hâşim, küçük yaşlardan itibaren babasının derslerine ve dini törenlere katılmış, buralarda şiirler dinlemiştir. Babası, Hâşim'i bizzat kendisi yetiştirmek istediye de uzun ısrarlar ve tartışmaların ardından ilkokul eğitimi almak için 1947 yılında Ezher'e tâbi Ma'hedü'z-Zekâzîk ed-Dîniyye isimli okula kayıt yaptırmış, 1951 yılında ilkokul diplomasını, 1956 yılında ortaokul diplomasını almış, ardından aynı yıl Kahire Üniversitesi'nin Dâru'l-'Ulûm Fakültesine kayıt yaptırmıştır.¹⁵ Edebî yönü hocası Ali el-Cundî'nin (öl. 1973) dikkatini çekmiş ve fakültenin edebî etkinlikler sorumluluğuna getirilmiştir.¹⁶

⁹ Fâhûrî, *Tarihu'l-edeb*, 980, 984; Dayf, *Şevkî*, 31-86, 277; Şeşen, "Ahmed Şevkî"; Ürün, *Mısır'da Bir Türk*, 50; Ahmet Kazım Ürün, "Ahmet Şevki ve Mehmet Âkif'te Ortak Unsurlar", *Nüsha* 2/7 (2002), 86.

¹⁰ Dayf, *Şevkî*, 47.

¹¹ Zekî Mubârek, *Ahmed Şevkî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1408/1988), 253.

¹² Dayf, *Şevkî*, 23-26; Fâhûrî, *Tarihu'l-edeb*, 981.

¹³ Şeşen, "Ahmed Şevkî"; Dayf, *Şevkî*, 41.

¹⁴ Muhammed Hasen Berîğîş, *Dîvânu Hâşim er-Rifâî isimli esere yazılan mukaddime* (Zerkâ': Mektebetu'l-Menâr, 1405/1985), 15-16; Hâmid Tâhir, *Hâşim er-Rifâî* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1998), 8.

¹⁵ Berîğîş, *Dîvânu Hâşim*, 15-18; Tâhir, *Hâşim er-Rifâî*, 8.

¹⁶ Berîğîş, *Dîvânu Hâşim*, 19; Tâhir, *Hâşim er-Rifâî*, 8, 24.

Hâşim, İngiliz işgalini ve Mısır'ın kötü durumunu protesto etmek için düzenlenen gösterilerde öğrencilerin liderliğini yapmış, bu gösterilerde İslâm'ı referans alan hareketlerin içinde yer almış, bu nedenle iki kez okuldan uzaklaştırılmıştır. 1959 yılında Enşas Spor kulübünde komünist bir grupla Hâşim ve arkadaşları arasında çıkan kavganın büyümesinin ardından yetkililer olaya müdahale etmek zorunda kalmış, sonrasında iki grup toplanıp aralarında anlaşmaya varmışlardır. Hem bu olayın hem de mazlum Müslümanların dilinde tekrarlanan şiirlerinin de etkisiyle Hâşim, sadece Mısır'da değil, diğer Arap ülkelerinde de tanınmaya başlamıştır. Onun artan şöhreti, komünistlerin hedefi hâline gelmesine neden olmuştur. Hâşim, 1959 yılında, 24 yaşındayken kulübün spor salonunda yaşanan bir tartışmada bıçaklanarak öldürülmüştür.¹⁷

Hâşim'in Tâhâ Huseyin'in (öl. 1973) müsteşriklere yakın olan görüşlerine karşı İslâm'ı savunan bir duruş sergilediği, Kur'ân hafızı olduğu, Mutenebbî (öl. 354/965), Buhturî (öl. 284/897) gibi pek çok şairin şiirlerini ve Muallakaları ezberlediği, aynı zamanda bir şair olan hocası Ali el-Cundî'den etkilendiği, pek çok kitap okuduğu ve Ahmed Şevkî'yi çok beğendiği belirtilmiştir.¹⁸

1160 | db

Hâşim henüz 12 yaşındayken, Şevkî ve Mutenebbî gibi şairleri taklit ederek şiir yazmaya başlamış,¹⁹ şiirlerini bir divanda toplamaya çalışmıştır.²⁰ Farklı zamanlarda derlemeler hâlinde yayınlanan şiirleri toplanarak önce Mısır Eğitim Bakanlığı tarafından Muhammed Kâmil Hatte tahkikiyle 1960 yılında *eş-Şâ'iru's-Şehîd Hâşim er-Rifâî* adıyla, ardından Mektebetu Menâr tarafından Muhammed Hasen Berîğiş (öl. 2003) tahkikiyle 1985 yılında *Dîvânu Hâşim er-Rifâî* adıyla basılmıştır.²¹

3. Hâşim er-Rifâî'nin Ahmed Şevkî'nin Şiirlerine Muârazaları

Ahmed Şevkî'nin şiirlerine muârazalar yapan Hâşim, küçük yaşlardan itibaren Şevkî'nin şiirlerini okumuş, onun edebî yönünden etkilenmiştir. Ahmed Şevkî'nin şiirlerini okuma arzusu nedeniyle yaşamış olduğu bir hatırası, Hâşim'in bir şiir kaleme almasına vesile

¹⁷ Berîğiş, *Dîvânu Hâşim*, 18-21; Tâhir, *Hâşim er-Rifâî*, 8.

¹⁸ Berîğiş, *Dîvânu Hâşim*, 22; Tâhir, *Hâşim er-Rifâî*, 15-16.

¹⁹ Mâjed Haj Mohammad, "en-Nez'atu'r-rûmansiyeye fi şî'ri't-tabî'a 'inde Hâşim er-Rifâî ve eseruhâ fi'stid'âi's-suveri'l-fenniyye", *Asos Journal* 66 (Mart 2018), 418.

²⁰ Berîğiş, *Dîvânu Hâşim*, 23.

²¹ Mustafa Recep, *Şu'arâu'l-fukâheti'l-mu'âsrûn* (Kafru's-Şeyh: el-İlmu ve'l-İman li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2008), 121.

olmuştur. Şevkiyyât'ı bir arkadaşından ödünç istediğinde, beraber okuma bahanesiyle arkadaşının vermemesi üzerine ona *Kıssatü'l-Kitâb* adını verdiği bir şiir yazmıştır: [Vâfir]²²

- 1 زَعَمْتُ بِأَنَّ لِلْأَدَبِ إِتِسَابًا يُجْمِعُنَا كَذَلِكَ سَكَانَ ظَنِّي
2 وَحِينَ طَلَبْتُ دِيْوَانًا لِشَوْقِي ضَمِنْتُ بِئِدْلِهِ فَإِلَيْكَ عَنِّي
- 1 Öyle zannediyorum ki; edebiyatın bizi birleştiren bir bağlayıcılığı olduğunu düşündün.
2 Şevkî'nin divanını istediğimde onu vermekten kaçındın. Öyleyse benden uzak dur.

Bu beyitleri duyan arkadaşı, kitabı derhal vermiş, ardından Hâşim, kendisine teşekkür etmek amacıyla, aşağıdaki beyitleri kaleme almıştır: [Vâfir]²³

- 3 لَقَدْ حَقَّقْتَ مَا كُنْتُ أُبْعِي إِيْكَ أَحْيَ عَظِيمِ الشُّكْرِ مِي
4 وَعَادَ بِنَيْلِ مَا أَرْجُوهُ شِعْرِي وَمَا نَيْلُ الْمَطْلَبِ بِالتَّمْيِ
- 3 Benim arzumu gerçekleştirdin. Kardeşim sana çok teşekkür ederim.
4 Şiirim beni istediğime kavuştu. Arzulara ulaşmak temenniyle olmaz.

Yukarıdaki beyitler Hâşim'in, Şevkî'nin şiirlerini okuduğuna bir delildir. Hatta şiirin dördüncü beytinin Şevkî'nin *Zikra'l-Mevlid* isimli kasidesinin aşağıdaki beytinden tazmîn edilmiş olması, ondan etkilendiğinin göstergesidir: [Vâfir]²⁴

- 53 وَمَا نَيْلُ الْمَطْلَبِ بِالتَّمْيِ وَلَكِنْ تُؤْخَذُ الدُّنْيَا غَلَابًا
- 53 Arzulara ulaşmak temenniyle olmaz. Ancak dünya kuvvetle tutulur

²² Hâşim er-Rifâî, *Dîvânü Hâşim er-Rifâî* (Zerkâ': Mektebetu'l-Menâr, 1405/1985), 110.

²³ Rifâî, *Dîvân*, 110.

²⁴ Ahmed Şevkî, *Şevkiyyât* (Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2012), 97.

Hâşim'in muâraza yapmak için Şevkî'yi seçmesi, sadece Şevkî'nin edebî gücüyle açıklanamaz. Şevkî'nin bir Mısırlı oluşunun ve şiirlerine yansıttığı görüşlerinin de bu seçimde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında muâraza sanatının sadece bir şiir yazmaktan ziyade, muâraza yaptığı şairin sahip olduğu düşünceyi ve temsil ettiği ekolü de benimsemenin bir göstergesi olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Şevkî'nin kasidelerine Hâşim'in yapmış olduğu muârazalarını incelemeye ilk olarak Medh-i Nebî türünde yazmış olduğu *Nehcü'l-Bürde* isimli kasideyle başlamamız uygun olacaktır.

3.1. Nehcü'l-Bürde

Vefatından sonra bir kişiyi şiirle yâd etmek mersiye olarak adlandırılırken, Hz. Muhammed'i (sav) yâd etmek için yazılan şiirler, o hayattaymış ve onunla hasbihal ediliyormuş gibi yazıldığı düşünüldüğü için, medih olarak isimlendirilir.²⁵ Câhiliye Dönemi Arap edebiyatında medih bulunmaktadır. Ancak İslâm'ın gelişiyile *Medh-i Nebî*, yeni bir konu olarak ortaya çıkmıştır.²⁶ Peygamber methiyeleri, peygambere duyulan sevgi, saygı, onun risâleti, mucizeleri, hicreti, şefaati ve mi'racı gibi yaşadığı olağanüstü olayları konu edinen metinlerdir.²⁷ Türk edebiyatında bu tür şiirlere na't adı verilir.²⁸ Hz. Muhammed için ilk medih şiirini Ebû Tâlib'in (öl. 619)²⁹ veya A'sâ'nın (öl. 7/629) söylediği ifade edilir.³⁰ Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra müşriklerin onu hicveden şiirlerine cevap veren Hassan b. Sabit (öl. 60/680),³¹ Kâ'b b. Mâlik (öl. 50/670) ve

²⁵ Zekî Mubârek, *el-Medâihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-'Arabî* (Kahire: Dâru'l-Hucceti'l-Beyzâ', 1354/1935), 17.

²⁶ Muhammet Vehbi Dereli, *Osmanlı Dönemi Bediyyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014), 38.

²⁷ Kenan Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi) (922-1217/1516-1802)* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2015), 231; Şahin, *el-Mevsîlî*, 54; İsmail Durmuş, "Methiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020); Mevlüt Öztürk, *İbnu't-Tayyib eş-Şerakî ve Şiirleri* (Konya: Aybil Yayınları, 2019), 100-101.

²⁸ Mustafa Çiçekler, "Na't", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

²⁹ İçinde Peygamberimizi metheden beyitlerin de bulunduğu kasidenin Ebû Tâlib'e ait olduğu konusunda şüpheler bulunmaktadır. Mahmud Ali Mekkî, *el-Medâihu'n-nebeviyye* (Kahire: eş-Şeriketu'l-Mısıriyyetu'l-Âlemiyye li'n-Neşr, 1991), 7-11.

³⁰ Mubârek, *Medâih*, 18-20.

³¹ Hicretten sonra Mekkeli Müşriklerin Allah Rasûlü'nü hicveden şiirlerine Müslümanlar karşılık vermek istemişler Peygamberimiz de ilk olarak bu işi Ensar'dan Hassan b. Sabit'e vermiş ve kendisini Ruhu'l-Kudus'un desteklemesi için dua etmiştir. bk. Mekkî, *el-Medâih*, 11-13.

Abdullah b. Revâha'yı (öl. 8/629) Hz. Muhammed'i metheden şairler arasında sayabiliriz.³² Hz. Muhammed'i metheden şairler arasında Kâ'b b. Zühayr (öl. 24/645) de vardır. Kâ'b, Hz. Muhammed'in huzurunda onu metheden bir şiir söylemiş, o da kendisine bürdesini hediye etmiştir. Bu nedenle *Bürde* kelimesi Medh-i Nebî türü şiirlerin isimlendirilmesinde yaygınlık kazanmıştır.³³

Medh-i Nebî türünde bir şiiri tüm yönleriyle ilk ortaya koyan kişi kabul edilen Bûsîrî, (öl. 695/1296),³⁴ yazmış olduğu kasideye *el-Kevâkibu'd-Durriyye fî Medhi Hayri'l-Berriyye* adını vermesine rağmen kasidesi, *Kasîdetü'l-Bürde* ismiyle meşhur olmuştur.³⁵ Şevkî, Bûsîrî'ye muâraza yaparak yazdığı kasidesine *Nehcü'l-Bürde* ismini vermiştir.³⁶ Hâşim de Şevkî'ye muâraza yaparak kasidesini *Nehcü'l-Bürde* şeklinde isimlendirmiştir. Bûsîrî 160 beyitlik, Şevkî 190 beyitlik bir kaside yazarken Hâşim'in kasidesi 23 beyitten oluşmaktadır. Üç şairin de kasidelerinin bahri Basît, revî harfi *Mim* harfidir. Kafiyelerinin *Mim* harfi oluşu nedeniyle bu şiirler *Mimiyye* şeklinde de adlandırılmıştır. Ahmed Şevkî'nin Bûsîrî'den etkilendiği, Hâşim'in de Ahmed Şevkî'den etkilendiği görülmektedir.

Bûsîrî'yi hem şekil hem de konu bakımından taklit eden Şevkî, klasik Arap edebiyatı âdetlerinde olduğu gibi gazel içerikli bir mukaddime yapmış, ardından nefesine hitap ederek nasihat etmiş, kuruluşun peygamberin yoluna ve şefaatine sarılmakla olacağını belirterek peygamberimizi övmeye başlamıştır. Salâtselamla kasidenin hatimesine geçmiş, İslâm ümmetinin birliğini isteyerek kasidesini sonlandırmıştır. Hâşim'in *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesi ise vezin, kafiye, revî harfi ve isimlendirme açısından Şevkî'nin kasidesiyle

³² Mekkî, *el-Medâih*, 27.

³³ Samimi duygularla söyleseler de Hz. Muhammed'in şairleri olarak tanınan Hassan b. Sabit, Ka'b b. Malik ve Abdullah b. Revâha'nın, İslam düşmanlarına karşılık verdikleri, gazveleri anlattıkları veya bir şehidi andıkları şiirlerin ana teması Hz. Muhammed'i medih olmadığı, Ka'b b. Zühayr'in söylediği şiirin de korkudan emin olan ve yeni Müslüman olan birinin şiiri olduğu ayrıca Câhiliye Dönemi şiir âdetlerinin izlerini taşıdığı gerekçesiyle Medh-i Nebî türü şiirlerin özelliklerini tam olarak taşımadığı ifade edilmiştir: bk. Mekkî, *el-Medâih*, 28-35; Mubârek, *Medâih*, 20-32; Zekî Mubârek, *el-Muvâzene beyne 'ş-şu'arâ'* (Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2012), 170; Orhan İyışenyürek, "İbn Ma'tûk'un Dîvân'ındaki Peygamber Methiyeleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2019), 146-148; Süleyman Tülücü, "Kâ'b b. Zuheyir ve Kasîde-i Bürde'si Üzerine Notlar I", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1982), 161-162.

³⁴ Mubârek, *Muvâzene*, 166.

³⁵ İsmail Hakkı Sezer, "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (2000), 65.

³⁶ Mubârek, *Muvâzene*, 165; Mubârek, *Şevkî*, 155.

aynı olmasının yanı sıra, ele alınan konular bakımından da benzerlik göstermektedir.

Şevkî, klasik Arap edebiyatı âdetlerine uygun olarak *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesine gazelî bir mukaddime yapmıştır: [Basît]³⁷

1 رِيمٌ عَلَى الْقَاعِ بَيْنَ الْبَانِ وَالْعَلَمِ أَحَلَّ سَفْكَ دَمِي فِي الْأَشْهُرِ الْحُرْمِ
2 رَمَى الْقَضَاءُ بَعِيَّتِي جُوْدَرٍ أَسْدًا يَا سَاكِنَ الْقَاعِ أَدْرِكْ سَاكِنَ الْأَجْمِ
3 لَمَّا رَنَا حَدَّثْتَنِي النَّفْسُ فَائِلَةً يَا وَيْحَ جَنْبِكَ بِالسَّهْمِ الْمُصِيبِ رُمِي

- 1 Dağlar ve ağaçlar arasındaki sakin bir ovada bir ceylan, haram aylarda kanımı dökmeyi helal saydı.
- 2 Kader bir ceylanın gözlerini bir aslana attı. Ey ova sakinleri! Ormanın sakinine yetişin.
- 3 Baktığında nefis şöyle diyerek benimle konuştu: "Sana atılan oktan dolayı yazık oldu sana."

1164 | db

Hâşim ise kasidesinin matla'ında maksadını açıklayarak kasidesinde klasik Arap şiir geleneğini uygulamamıştır. Kasidesinin matla'ı şöyledir: [Basît]³⁸

1 هَبَّتْ رِيَّاحُ الصَّبَا فَاسْتَكْتَبَتْ قَلَمِي مَدَحَ الرَّسُولِ كَرِيمِ الْخُلُقِي وَالشَّيْمِ
1 Saba rüzgârları esti de kalemimden, yaratılışı ve huyu güzel peygambere bir medih yazmasını istedi.

İki kasidenin mukaddimleri farklı olsa da ele alınan konulardaki benzerlikler göze çarpmaktadır. Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'i methi dolayısıyla kıyamet gününde alacağı karşılığa değinmektedir: [Basît]³⁹

45 عَلَّقْتُ مِنْ مَدَجِهِ حَبْلًا أَعَزُّ بِهِ فِي يَوْمٍ لَا عِزَّ بِالْأَنْسَابِ وَاللَّحْمِ
45 Nesep ve soyla izzetin olmadığı bir günde, azız olmak için onu methederek bir ipe sarıldım.

³⁷ Şevkî, *Şevkiyyât*, 259.

³⁸ Rifâî, *Dîvân*, 301.

³⁹ Şevkî, *Şevkiyyât*, 262.

Hâşim de kasidesinde Hz. Muhammed'i methi dolayısıyla Allah'ın rızasına kavuşmayı umduğunu belirtmektedir: [Basît]⁴⁰

4 إِيَّيْ مَدَّخْتُكَ يَا خَيْرَ الْوَرَى طَمَعًا فِي أَنْ أَنَالَ الرَّضَى يَا وَاسِعَ الْكَرَمِ

4 Ey yaratılmışların en hayırlısı! Ey keremi geniş olan! Rızaya kavuşmayı arzulayarak seni methediyorum

Şevkî, kasidesinde nefesine hitap etmiş ve tavsiyelerde bulunmuştur. Nefse hoş gelen ancak sonrasında hüznün ve pişmanlık sebebi olacak günahlardan kaçınması gerektiğini, zaman geçtikçe hataların insanda meydana getirdiği yaraları şöyle ifade etmiştir: [Basît]⁴¹

25 يَا نَفْسُ دُنْيَاكَ تُخْفِي كُلَّ مُبَكِّتَةٍ وَإِنْ بَدَا لَكَ مِنْهَا حُسْنٌ مُبْتَسِمٍ

26 فُضِّصِي بِتَقْوَاكَ فَاهَا كُلَّمَا ضَجَّكَتْ كَمَا يُفْضُ أَدَى الرَّقْشَاءِ بِالْقَرَمِ

27 مَخْطُوبَةٌ مُنْذُ كَانَ النَّاسُ حَاطِبَةً مِنْ أَوَّلِ الدَّهْرِ لَمْ تُرْمَلْ وَلَمْ تَعِمِ

28 يَفْنَى الزَّمَانُ وَيَفْنَى مِنْ إِسَاءَتِهَا خُرْجُ بَادِمٍ يَبْكِي مِنْهُ فِي الْأَدَمِ

25 Ey nefis! Güzel tebessümler sana görünse de dünyanın, bütün ağlatan (olayları) gizliyor.

26 O, sana her güldüğünde takvanla ağzını kapat. Tıpkı yılanın zehrinin dişi kırılarak yok edildiği gibi...

27 (Dünya) ilk zamanlardan beri insanları hem isteyen hem de (insanlar tarafından) istenen oldu. Dul olmadı bekâr da kalma-

28 Zaman tükenir ve onun yaptığı kötülükten insanı derisinde ağlatan yara kalır.

Şevkî, nefesine tavsiyelerini devam ettirerek 37. ve 38. beyitlerde, yapılan hayırların ve şerhlerin neticesinden, nefse hoş gelen şeyleri yapmaktan nefsin azmasından bahsetmiştir: [Basît]⁴²

37 وَالنَّفْسُ مِنْ خَيْرِهَا فِي خَيْرِ عَاقِبَةٍ وَالنَّفْسُ مِنْ شَرِّهَا فِي مَرْتَعٍ وَخِمِ

38 تَطْعَى إِذَا مُكِّنَتْ مِنْ لَدَدٍ وَهَوَى طُعَى الْجِيَادِ إِذَا عَضَّتْ عَلَى الشُّكْمِ

⁴⁰ Rifâî, *Divân*, 301.

⁴¹ Şevkî, *Şevkiyyât*, 261.

⁴² Şevkî, *Şevkiyyât*, 262.

- 37 Nefis hayırlı işler yaptığı için güzel bir afiyet içindedir. Nefis kötülük yaptığı için kötü bir hâldedir.
- 38 Gemini ısırığında atın azdığı gibi, lezzet ve hevâya imkân verilirse azar.

Hâşim de kasidesinde nefisine nasihat ederek, dünyanın geçiciliğinden, ebedî hayatın öneminden, Allah'ın affının mümkün olduğundan, şeytanın vesveselerine uymaması gerektiğinden bahsetmiştir. Şevkî'nin kullandığı وَخِم مَرْتَعِ kelimesini de aynı sırayla kendi beytinde kullanmıştır. Ancak kelimeler, irapları gereği merfu olmaları gerekirken, kafiye dolayısıyla mecrur okunmak zorunda kalmışlardır. Bu durum, her ne kadar ele aldığımız kasideyi 13 yaşındayken yazsa da, Hâşim'in şiirde henüz ustalaşmadığını göstermektedir: [Basît]⁴³

6 يَا نَفْسُ دُنْيَاكَ يَوْمٌ وَاحِدٌ وَعَدَدٌ عِنْدَ الْإِلَهِ دَوَامُ الْخَيْرِ وَالنِّعَمِ
7 يَا نَفْسُ إِنْ تَرْجِعِي فَأَلَلَهُ يَغْفِرُ لِي وَإِنْ تَظْلِي فَبِنَسِ الْمَرْتَعِ الْوَحِمِ
8 يَا نَفْسُ لَا تَبْتَعِي الشَّيْطَانَ وَاعْتَصِمِي إِنَّ الشَّيَاطِينَ تُعْوِي الْمَرْءَ بِالْأُتْمِ

1166 | db

- 6 Ey nefis dünyan bir gündür. Yarın Allah katında hayır ve nimetler devam edecektir.
- 7 Ey nefis! Eğer dönersen Allah beni affeder. Eğer devam edersen ne kötü bir sondur.
- 8 Ey nefis! Şeytanı dinleme ve sarıl (takvaya). Şeytanlar kişiyi günahla kandırırlar.

Şevkî, kasidesinde günahları affedilmeyecek kadar çok olsa da Allah'ın affından ümit kesmediğinden bahsetmiştir: [Basît]⁴⁴

39 إِنْ جَلَّ دُنْبِي عَنِ الْغُفْرَانِ لِي أَمَلٌ فِي اللَّهِ يَجْعَلُنِي فِي خَيْرٍ مُّغْتَصِمِ

- 39 Günahım bağışlanmayacak kadar çok olsa da beni sakınanların en hayırlısı yapan Allah'tan bir ümidim vardır.

⁴³ Rifâî, *Dîvân*, 301.

⁴⁴ Şevkî, *Şevkiyyât*, 262.

Hâşim de kasidesinde günahlarının hesabının, tutulamayacak kadar çok olduğundan ancak affedilme ümidi taşıdığından bahsetmiştir: [Basît]⁴⁵

9 وَيَلِي مِنَ اللَّهِ كَمْ ذَنْبٍ أَتَيْتُ بِهِ جَلَّتْ ذُنُوبِي عَنِ الْقُرْطَاسِ وَالْقَلَمِ
10 لِكَيْتِي أَلْتَمِسُ عَفْوَاً وَمَغْفِرَةً مِنَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَدَمٍ

9 Allah'ım yazıklar olsun bana! Nice günahlar işledim. Günahlarım kalemden, kâğıttan daha çoktur.

10 Ancak ben yoktan insanı var edenin affına ve mağfiretine sığınıyorum.

Şevkî, kasidesinde şefaath istediğinden, Hz. Muhammed vesilesiyle Allah'ın katında kıymetli bir konuma gelmeyi ümit ettiğinden bahsetmiştir: [Basît]⁴⁶

41 إِذَا حَفِضْتُ جَنَاحَ الدَّلِّ أَسْأَلُهُ عِزَّ الشَّفَاعَةِ لَمْ أَسْأَلْ سِوَى أَمِّمٍ
42 وَإِنْ تَقَدَّمَ دُو تَقْوَى بِصَالِحَةٍ قَدَّمْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ عِبْرَةَ النَّدَمِ
43 لِرَفْتِ بَابِ أَمِيرِ الْأَنْبِيَاءِ وَمَنْ مَسَسَكَ بِمِفْتَاحِ بَابِ اللَّهِ يَعْتَمِدْ

41 Zelil bir hâlde şefaatin izzetini istediğimde ancak kolay bir şey istemişimdir.

42 Takva sahibi sâlih amelleriyle öne geçtiğinde ben de pişmanlık gözyaşıyla önüne geçerim.

43 Ben peygamberlerin önderine yapıştım. Kim Allah'ın kapısının anahtarına sarılırsa fayda görür.

Hâşim de Hz. Muhammed'den şefaath istediğini, Allah'ın habîbi olması nedeniyle isteklerinin kabul olacağını belirtmiştir: [Basît]⁴⁷

11 فَكُنْ شَفِيعِي رَسُولَ اللَّهِ وَ أَمَلِي وَأَطْلُبْ مِنَ اللَّهِ سِتْرًا لِي وَلَا أُمَمِ
12 فَأَنْتَ مَنْ يَسْتَجِبُ رَبُّ الْعِبَادِ لَهُ أَنْتَ الْحَبِيبُ الْكَرِيمُ الْكَاشِفُ الْعَمَمِ
13 مَا زِلْتَ تَرْفَعِي سَمَاءَ بَعْدَ وَاحِدَةٍ حَتَّى وَصَلْتَ لِرَبِّ الْعَرْشِ وَالْقَلَمِ

⁴⁵ Rifâî, *Divân*, 301.

⁴⁶ Şevkî, *Şevkiyyât*, 262.

⁴⁷ Rifâî, *Divân*, 301-302.

- 11 *Ey Allah'ın Rasûlü! Benim şefaattçim ol. Ah emelim! Benim için ve ümmetler için Allah'tan af dile.*
- 12 *Sen kulların Rabbinin icabet ettiğisin. Sen dertleri kaldıran yüce habipsin.*
- 13 *Sen, arşın ve kalemin Rabbine ulaşana dek bir bir yükselmektesin.*

Sonuç olarak Hâşim er-Rifâî'nin *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesiyle Ahmed Şevkî'nin *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesine muâraza yaptığı, mukaddime üslupları farklı olsa da iki kasidenin vezin, kafiye, revî harfi ve muhteva bakımından aynı olduğu görülmektedir. Hâşim'in kasidesinin beyit sayısının Bûsîrî ve Şevkî'nin yazdığı nazîreleriyle kıyaslandığında çok kısa kalışı, onun henüz edebî hayatının baharında oluşu ve muhtemelen sonraki yıllarda kasidesine eklemeler yapmayı düşündüğü şeklinde açıklanabilir.

3.2. Mevlidü'n-Nûr

Sözlükte *وَلَدٌ* kelimesinin mastarı olan *أَوْلَادٌ* kelimesi; annenin çocuğunu doğurması manasındadır.⁴⁸ Mastar-ı mîmî, ism-i zaman ve ism-i mekân olarak kullanılabilen *أَلْمَوْلِدُ* kelimesi ise *doğum yapmak*, *doğum zamanı* ve *doğum yeri* anlamına gelmektedir.⁴⁹ İslâm kültüründe *mevlid* kelimesi, özellikle Hz. Muhammed'in doğumunu, bu vesileyle yapılan törenleri ve yazılan eserleri ifade etmek için kullanılmıştır.⁵⁰ Mevlid-i Nebî törenleri ilk olarak büyük ihtimalle, 4./10. yüzyılın ortalarında İran'da ortaya çıkmış, daha sonra özellikle Şîîler arasında yayılmış,⁵¹ Fâtımîler Dönemi'nde Mısır'da Mevlid-i Nebî törenleri yapılmaya başlanmıştır. 6./12. yüzyılda Fâtımîlerin yıkılıp Eyyûbîlerin kuruluşuyla birlikte Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin (öl. 589/1193) bütün törenleri kaldırıp sadece Mevlid-i Nebî kutlamalarına izin vermesinin ardından Mevlid-i Nebî törenleri Sünnî Müslümanlar arasında hem resmiyet hem de meşruiyet kazanmıştır. Böylece Mevlid-i Nebî törenleri Irak, Şam ve Mısır'da, halkların katıldığı büyük törenler hâline gelmiş ve Hz. Muham-

⁴⁸ Ebû Mansûr Muhammed b Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed 'İvâd Mur'ib (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001), 14/106.

⁴⁹ Ahmed Muhtâr Abdilhâmid Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsır* (Kahire: Dâru'l-Mu'âsır, 1429–2008), 3/2492.

⁵⁰ Ahmet Özel, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

⁵¹ Mubârek, *Medâih*, 200.

med'in doğumunu konu alan Mevlid-i Şerîf şiirleri çokça yazılmaya başlanmıştır.⁵²

Hassân b. Sâbit'in, Hz. Muhammed'i methettiği, bahri Vâfir, revî harfi Hemze olan, bu nedenle de *el-Hemziyye* adıyla şöhret kazanmış bir kasidesi vardır.⁵³ Bûsîrî de Hassân b. Sâbit'in şiirine muâraza yaparak 456 beyitten oluşan, Hafif vezninde, revî harfi Hemze olduğu için *el-Kasidetü'l-Hemziyye* şeklinde adlandırılan bir kaside yazmıştır.⁵⁴ Ahmed Şevkî, Bûsîrî'nin bu kasidesine muâraza yaparak *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* ismini verdiği kasideyi Kâmil vezninde, aynı kafiye yazmıştır.⁵⁵ Hâşim de Şevkî'den etkilenerek aynı kafiye, aynı vezin ve aynı konuda olan *Mevlidü'n-Nûr* isimli bir kaside kaleme almıştır.

Şevkî, *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* isimli kasidesinin mukaddimesinde konuya doğrudan giriş yapmıştır: [Kâmil]⁵⁶

1 وَوُلِدَ الْهُدَى فَالْكَائِنَاتُ ضِيَاءُ وَوَمَ الرِّمَانِ تَبَسُّمٌ وَتَنَاؤُ
2 الرُّوحِ وَالْمَأْمَأُ الْمَلَائِكُ حَوْلَهُ لِلدِّينِ وَالدُّنْيَا بِهِ بُشْرَاءُ

db | 1169

- 1 Hidayet doğdu, kâinat nur içinde ve zamanın ağzı mütebessim ve övmekte.
- 2 Etrafındaki Cebrail, önde gelenler, melekler din ve dünya hakkında onu müjdelemekte.

Hâşim ise *Mevlidü'n-Nûr* isimli kasidesine gazelî bir başlangıç yaparak Şevkî'den farklı bir matla' ve mukaddime kullanmıştır: [Kâmil]⁵⁷

1 جَيْدُ الطَّبَا وَالْمُعَلَّةُ الْحَوْرَاءُ هَدَانِ يَا قَلْبِي هُمَا الْعُرْمَاءُ
2 مَا زَلْتُ تَلْهُو فِي شَبَابِكَ عَابِتًا حَتَّى رَمْتِكَ الْعَادَةُ الْحَسَنَاءُ

⁵² Mekkî, *el-Medâih*, 66-103; Ömer Musa Bâşâ, *el-Edeb fî bilâdi's-Şam 'Usûru'z-Zenkiyyin ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1999), 408-410; İsmail Ekinci, *Tasavvuf Şairi Nablusî ve Şiirleri* (Ankara: İksad Yayınevi, 2020), 148.

⁵³ Hassân b. Sâbit, *Şerhu divâni Hassan b. Sâbit el-Ensârî*, thk. Abdurrahman el-Berkûkî (Kahire: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1347/1929), 1; Mubârek, *Medâih*, 30.

⁵⁴ Sîdî İbn-i 'Acîbe Hasenî, *el-Envâru'l-kudsiyye fî şerhi'l-Kasidetü'l-Hemziyye li'l-Bûsîrî*, thk. Abdusselam el-'Umrânî el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2010), 3.

⁵⁵ Şevkî, *Şevkiyyât*, 41.

⁵⁶ Şevkî, *Şevkiyyât*, 42.

⁵⁷ Rifâî, *Divân*, 327.

- 1 Bir ceylanın gerdanlığı ve iri göz... Ey kalbim! Bu ikisi düşmanlardır.
- 2 Güzel bir kadın sana bir bakış atıncaya kadar gençliğinde boş işlerle eğlendin durdun.

Hâşim'in *Mevlidü'n-Nûr* isimli kasidesinin yukarıda zikrettiğimiz matla'ı, Şevkî'nin *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* isimli kasidesinin 32. beytini hatırlatmaktadır. Zira ikisinin de ikinci şatırında هَدَانِ ve هُمَا kelimeleri geçmekte, son kelime aynı hareke sırasını izlemektedir: [Kâmil]⁵⁸

32 وَإِذَا رَحِمْتَ فَأَنْتَ أُمُّ أَوْ أَبٌ هَدَانِ فِي الدُّنْيَا هُمَا الرَّحْمَاءُ

- 32 Eğer merhamet edersen sen anne veya baba (gibisin). Dünyada ancak bu ikisi merhametli olanlardır.

1170 | db

Şevkî kasidesinin matla'ında Hz. Muhammed'den bahsederken اَلْهَدَى kelimesini ve doğumuyla kâinatın aydınlandığını belirtmek için ضِيَاءُ kelimesini kullanmıştır. Hâşim de Şevkî'yi takip ederek *Mevlidü'n-Nûr* isimli kasidesinin 16. beytinde Hz. Muhammed için هُدَى, 22. beytinde de الصَّيَاءُ kelimelerini kullanmıştır: [Kâmil]⁵⁹

16 قَدْ شَاءَهُ لِهَدَى النَّبُوءَةِ إِنَّهُ يَضَعُ الْهَدَى وَالْمُلْكَ حَيْثُ يَشَاءُ

22 جَاءَ الصَّيَاءُ لِمَنْ مَضَوْا فِي غَيْبِهِمْ وَعَلَى الْعُيُونِ غِشَاوَةٌ سَوْدَاءُ

- 16 O, Huda (Muhammed) için nübüvveti dilemiştir. Muhakkak O, hidayeti ve mülkü istediğine nasip eder.
- 22 Gözlerinde kara bir örtüyle sapkınlık içinde gidenlere nur geldi.

Şevkî kasidesinde Hz. Muhammed'in yetimliğinden ve yetimliğinin bir bereket vesilesi olduğundan bahsetmiştir: [Kâmil]⁶⁰

22 نَعْمَ الْيَتِيمُ بَدَتْ مَخَابِلُ فَضْلِهِ وَالْيَتِيمُ رِزْقُ بَعْضُهُ وَدَكَاءُ

23 فِي الْمَهْدِ يُسْتَسْقَى الْحَبَا بِرَجَائِهِ وَبِقَصْدِهِ تُسْتَدْفَعُ الْبُأْسَاءُ

⁵⁸ Şevkî, *Şevkiyyât*, 42.

⁵⁹ Rifâî, *Dîvân*, 328.

⁶⁰ Şevkî, *Şevkiyyât*, 42.

- 22 *Ne güzel yetim! Lütfunun işaretleri görünmeye başladı. Yetimlik bazen rızık bazen de zekâ (vesilesidir).*
- 23 *Beşikteyken onun vesilesiyle yağmur yağması istenir. Bereketiyle kötülükler uzaklaştırılır.*

Hâşim de kasidesinde Hz. Muhammed'in yetim oluşundan ve onun özelliklerinin denginin olmayışından bahsetmiştir: [Kâmil]⁶¹

19 هَذَا الْيَتِيمُ الْقَدُّ مَا عَهَدَتْ لَهُ مِنْ مُشِيهِ فِي وَصْفِهِ الْبَيْدَاءِ

19 *Bu biricik yetimin özelliklerinin bir benzerine çöl şahit olmadı.*

Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'in ahlakının yüceliğinden bahsetmiş ve aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır: [Kâmil]⁶²

- 24 بِسَبْوِ الْأَمَانَةِ فِي الصَّبَا وَالصِّدْقِ لَمْ يَعْرِفْهُ أَهْلُ الصِّدْقِ وَالْأَمْنَاءِ
- 25 يَا مَنْ لَهُ الْأَخْلَاقُ مَا تَهْوَى الْعُلَا مِنْهَا وَمَا يَتَعَشَّقُ الْكُبْرَاءِ
- 26 لَوْ لَمْ تُقَمِّ دِينًا لَقَامَتْ وَحْدَهَا دِينًا تُضِيءُ بُيُورَ الْأَنَاءِ
- 27 زَانَتْكَ فِي الْخُلُقِ الْعَظِيمِ شَمَائِلٌ يُعْرِى بِهِنَّ وَيُؤَلِّغُ الْكُرْمَاءِ

- 24 *Çocukluğunda emanet ve doğruluğu olmasaydı, doğruluk ve emanet ehli onu tanımazdı.*
- 25 *Ey yücelerin arzuladığı ve büyüklerin hayran olduğu ahlakın sahibi!*
- 26 *Eğer bir din getirmeseydin (ahlakın) tek başına çağları nuruyla aydınlatan bir din olurdu.*
- 27 *Yüce insanların düşkün olduğu ve arzuladığı huyların, yüce ahlakınla seni süslemiş.*

Hâşim de kasidesinde Hz. Muhammed'in ahlakını ele almış, Şevkî'nin genel olarak bahsettiği yüce ahlakı daha tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır: [Kâmil]⁶³

⁶¹ Rifâî, *Divân*, 328.

⁶² Şevkî, *Şevkiyyât*, 42.

⁶³ Rifâî, *Divân*, 328-329.

- 29 عَهْدِي بِمَنْ قَدْ فَاضَ مَاءَ شَبَابِهِ يَبْقُطُ الْمَطَامِعَ لَفَّهُ الْإِعْوَاءُ
 30 قَدْ كَانَ فِي شَرِّهِ الشَّبَابِ فَمَا لَهُ لَا يَسْتَجِيبُ إِذَا دَعَا الْإِعْرَاءُ
 31 مَا بَالُهُ لَمْ يَعْرِفِ اللَّهْوَ وَالَّذِي يَلْهُو بِهِ مَنْ حَوْلَهُ الْعُرْنَاءُ
 32 تَرَكَ الْحَيَاةَ عَرِيضَةً مِنْ خَلْفِهِ وَمَضَى إِلَى الصَّلَوَاتِ وَهِيَ خَلَاءُ
 33 يَسْتَلْتُهُمُ الْعُقُلَ الطَّرِيقَ إِلَى الَّذِي فِي الْكَائِنَاتِ بَدَتْ لَهُ آلَاءُ
 34 هَدَى الْبَسِيطَةَ قَدْ أَمَدَّ فُجَاجَهَا فَعَدَّتْ عَلَيْهَا يُخْطِرُ الْأَحْيَاءُ
- 29 Gençlik suyu (damarlarındaki kan) taşmış, arzuları uyanık ve sapkınlığın kendisini kuşattığı kimseler tanırım.
 30 Ona ne oluyor da gençliğin başlangıcında arzular çağırdığında karşılık vermiyor!?
 31 Ona ne oluyor da etrafındaki akranların eğlendiği eğlenceleri bilmiyor!?
 Hayatı arkasında bırakarak terk etti ve arınmış bir şekilde namazlarına yöneldi.
 32 Kâinatta işaretleri görünen Zât'ın yolunu bulmak için aklından ilham alır.
 34 İşte yollarını uzatan dünya! Üzerinde canlılar hareket ederler.

Şevkî kasidesinde Hz. Muhammed'in cömertliğini konu almış ve onun cömertlikte ileri derecede olduğunu belirtmiştir: [Kâmil]⁶⁴

- 30 فَإِذَا سَخَوْتُ بَلَغْتَ بِالْجُودِ الْمَدَى وَفَعَلْتَ مَا لَا تَفْعَلُ الْأَنْوَاءُ
 30 İkrâm ettiğinde cömertliğine zirveye ulaşırsın ve yağmurların yapamadığını yaparsın.

Hâşim de kasidesinde aynı şekilde Hz. Muhammed'in cömertliğinden bahsetmiş ve cömertliğin onun tabiatında olduğunu belirtmiştir: [Kâmil]⁶⁵

- 143 الْجُودُ عِنْدَكَ دَيْدُنٌ وَعَرِيزَةٌ وَالصَّبْرُ مِنْكَ شَجَاعَةٌ وَإِيَاءُ
 143 Cömertlik sende yaratılışından ve tabiatındandır. Sabır sende cesaret ve karşı koymadır.

⁶⁴ Şevkî, Şevkiyyât, 42.

⁶⁵ Rifâi, Divân, 335.

Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'den bahsederken "Abdullah'ın oğlu" ifadesini kullanmıştır: [Kâmil]⁶⁶

62 بِكَ يَا ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَامَتْ سَمْحَةٌ بِالْحَقِّ مِنْ مِلِّ الْهُدَى غَرَّاءُ

62 *Ey Abdullah'ın oğlu apaçık bir hidayet üzere olan şeriatlerin adalette müsamahası seninle ortaya çıktı.*

Hâşim de kasidesinde Hz. Muhammed'den bahsederken Şevkî gibi "Abdullah'ın oğlu" ifadesini kullanmıştır: [Kâmil]⁶⁷

65 وَمَشَى ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ يَصْرُخُ حَوْلَهُ وَيرُّنُ فِي أُذُنَيْهِ الْإِسْتِهْزَاءُ

65 *Abdullah'ın oğlu çevresindekiler bağırıyor ve kulağına küçümsemeler çalınıyorken yürüdü.*

Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'in Ümmî olma özelliğini ifade etmiştir: [Kâmil]⁶⁸

db | 1173

46 يَا أَيُّهَا الْأُمِّيُّ حَسْبُكَ رُتْبَةٌ فِي الْعِلْمِ أَنْ دَانَتْ بِكَ الْعُلَمَاءُ

46 *Ey Ümmî! Âlimlerin ilmi senden alması, ilimde bir rütbe olarak sana yeter.*

Hâşim de kasidesinde aynı şekilde Hz. Muhammed'in Ümmî olma özelliğini ifade etmiştir: [Kâmil]⁶⁹

131 الرَّائِدُ الْأُمِّيُّ عَلَّمَ قَوْمَهُ حَتَّى سَمَا مَجْدٌ لَهُمْ وَسَنَاءُ

131 *Ümmî rehber halkına öğretti. Hatta onların şerefleri ve ışıkları parladı.*

Şevkî kasidesinde İsrâ olayından ve bu olay etrafında cereyan eden tartışmalardan bahsetmiştir: [Kâmil]⁷⁰

⁶⁶ Şevkî, *Şevkiyyât*, 43.

⁶⁷ Rifâî, *Divân*, 330.

⁶⁸ Şevkî, *Şevkiyyât*, 43.

⁶⁹ Rifâî, *Divân*, 335.

يَسْأَلُونَ وَأَنْتَ أَطَهَرُ هَيْكَلٍ بِالرُّوحِ أَمْ بِالْهَيْكَلِ الْإِسْرَاءِ 82

82 Sen en temiz beden olduğun hâlde "İsra ruhla mı yoksa bedenle mi?" diye sorarlar.

Hâşim de aynı şekilde kasidesinde İsrâ olayından bahsetmiştir: [Kâmil]⁷¹

هَلْ أَبْصَرُوهُ وَقَدْ تَخَطَّى جَمْعُهُمْ وَمَضَى لَهُ تَحْتَ الدُّجَى إِسْرَاءُ 77

77 Onları aşır geçerken ve koyu karanlığın altında İsrâ'yı gerçekleştiren onlar onu gördüler mi?

Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'in İslâm'a davetine karşı câhillerin tavrından bahsetmiştir: [Kâmil]⁷²

لَمَّا دَعَوْتَ النَّاسَ لِيَّ عَاقِلٌ وَأَصَمَّ مِنْكَ الْجَاهِلِينَ نِدَاءُ 67

67 Sen insanları davet ettiğinde akıllı olan sana karşılık verdi, cahiller senin çağrını işitmediler.

Hâşim de hemen hemen aynı ifadelerle İslâm davetine karşı câhillerin tavrını ve ilgisizliklerini, kasidesinde ele almıştır: [Kâmil]⁷³

لَمْ يَعْرِفِ الْجُهَالُ قَدْرَكَ إِثْمًا نَادَيْتَ صُمًّا مَا لَهُمْ إِصْغَاءُ 137

137 Cahiller senin kıymetini bilemediler. Sen ancak duyamayan sağırlara seslendin.

Şevkî, kasidesinin hatimesinde methinin yetersizliğinden, methi karşılığında Hz. Muhammed'den şefaât beklentisinden bahsetmiştir: [Kâmil]⁷⁴

⁷⁰ Şevkî, *Şevkiyyât*, 44.

⁷¹ Rifâî, *Dîvân*, 331.

⁷² Şevkî, *Şevkiyyât*, 44.

⁷³ Rifâî, *Dîvân*, 335.

⁷⁴ Şevkî, *Şevkiyyât*, 46.

- 116 لِي فِي مَدِينِكَ يَا رَسُولَ عَرَائِسٍ تُبَيِّنَنَّ فِيكَ وَشَاقِهِنَّ جَلَاءُ
 117 هُنَّ الْحِسَانُ فَإِنْ قَبِلْتَ تَكْرُمًا فَمُهُورُهُنَّ شَفَاعَةٌ حَسَنَاءُ
 118 أَنْتَ الَّذِي نَظَمَ الْبَرِّيَّةَ دِينُهُ مَاذَا يَعْوَلُ وَيُنْظُمُ الشُّعْرَاءُ
 119 الْمُصْلِحُونَ أَصَابِعُ جُمِعَتْ يَدًا هِيَ أَنْتَ بَلْ أَنْتَ الْيَدُ الْبَيْضَاءُ
 120 مَا جِئْتُ بِأَبْنِكَ مَادِحًا بَلْ دَاعِيًا وَمِنْ الْمَدِيحِ تَضَرُّعٌ وَدُعَاءُ
- 116 *Ey Allah'ın elçisi! Seni övmekte sana meftun ve seni özleyen gelinler (gibi güzellikler) vardır.*
- 117 *Onlar güzel kızlar gibi (hoştur). Eğer ikram etmeyi kabul edersen mehirleri de hoş bir şefaattir.*
- 118 *Sen dininin varlıkları düzene koyduğu Zât'sın. Şairler ne desin ve ne yazsın.*
- 119 *Islahatçılar bir elde toplanmış parmaklardır. O sensin, dahası sen bembeyaz bir elsin.*
- 120 *Kapına seni methetmek için değil aksine dua istemek için geldim. Methiyede niyaz ve dua vardır.*

Hâşim de kasidesinin hatimesinde her ne kadar methi çok güzel olsa da Allah'ın (cc) övdüğü bir zata yapılan methiyenin yeter-sizliğini ifade etmiş ve Hz. Muhammed'e "Ey şefaattçilerin efendisi!" diye seslenerek şefaate istegine telmihte bulunmuştur: [Kâmil]⁷⁵

db | 1175

- 149 يَا سَيِّدَ الشُّعْعَاءِ هَذَا مِدْحَتِي مِثِّي إِلَيْكَ فَرِيدَةٌ عَصْمَاءُ
 150 اللَّهُ قَدْ أَتَى عَلَيْكَ فَهَلْ لِمَنْ أَتَى عَلَيْهِ إِلَّا هُوَ إِطْرَاءُ
- 149 *Ey şefaattçilerin efendisi! İşte benim sana eşsiz, harika methiyem.*
- 150 *Allah seni övmüşken, Allah'ın övdüğü kimseye övgü yapılabilir mi?*

Sonuç olarak Hâşim'in, Şevkî'nin *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* isimli kasidesiyle vezin, kafiye, revî harfi ve konu bakımından aynı olan *Mevlidü'n-Nûr* isimli bir kaside kaleme alarak ona muâraza yaptığı, kimi zaman Şevkî'nin değindiği konuları daha ayrıntılı bir şekilde ele aldığı görülmektedir.

⁷⁵ Rifâî, *Divân*, 336.

3.3. Ezher

Fâtımîler 358/969 yılında İhşîdîler'i yıkarak Mısır'ı ele geçirmelerinin ardından ülkenin merkezi olan Fustat'ın yakınlarına Kahire şehrini kurmuşlardır.⁷⁶ Ardından, siyasî ve toplumsal inkılapların yanında dinî inkılâplar da yaparak⁷⁷ o güne kadar hâkim olan Sünnî-Mâlikî-Şâfî mezhepleri yerine Şîa'nın İsmailiyye mezhebini zorla kabul ettirmeye çalışmışlardır.⁷⁸ Bunun için de 361/972 yılında, ileride Şîî davetin merkezi olacak Ezher Camii'ni⁷⁹ inşa etmişlerdir.⁸⁰ Sonraki yıllarda Haçlı tehlikesi karşısında zayıflayan Fâtımî Devleti'ne askeri yardım için gelen birliklerdeki komutanlardan Selâhaddîn-i Eyyûbî, yaptığı mücadelelerin ardından 567/1171 yılında Abbasi Halifesi adına hutbe okutarak Şîî Fâtımî Devleti'ni resmen yıkıp Eyyûbî Devleti'ni kurmuştur.⁸¹ İsmailiyye mezhebine ait izleri silmek için Sünnî medrese eğitimine büyük önem veren Selâhaddîn,⁸² Ezher'de Sünnî eğitim verilmesini sağlamış, ancak içinde Cuma namazının kılınmasını yasaklayarak buranın önemini azaltmıştır. Memlûkler Dönemi'nde Cuma namazı kılınmasına izin verilmesiyle eski ihtişamına kavuşan Ezher Camii, Osmanlı Devleti Dönemi'nde de bu ihtişamını korumuştur. Mısır'da Türk idarecilerin Türkçeyi kullandıkları zamanlarda Ezher, Arapçanın korunmasına vesile olmuştur. Millî mücadelenin merkezi olan Ezher, Fransız işgali döneminde bir süre kapalı kalmış, işgalin ardından Osmanlı Devleti'nin gayretiyle tekrar açılmıştır. İngiliz işgaline karşı ortaya çıkan 1919 ayaklanması, Ezher Camii'nin minberinden yapılan çağrıyla başlamıştır.⁸³

⁷⁶ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994), 10/423.

⁷⁷ Cengiz Tomar, "Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)", çev. A. Adıvar vd., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020), 29/560.

⁷⁸ C. H. Becker, "Mısır (Fetihten Osmanlılar Devrine Kadar)", *İslâm Ansiklopedisi*, ed. A. Adıvar vd. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 8/238.

⁷⁹ İlk dönem kaynaklarda "Musalla'l-Kahire" ve "Câmi'ü'l-Kahire" şeklinde geçen camiye daha sonraki yıllarda Fâtımîler tarafından verilen "Ezher" (çok parlak, çok güzel) adının, bu kelimenin müennesi olan Hz. Fâtıma'nın "Zehra" lakabından esinlenerek konulmuş olması muhtemeldir. Mustafa İsmet Uzun, "Ezher (Mimari)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

⁸⁰ Öztuna, *Osmanlı*, 10/427.

⁸¹ Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyubi Devleti Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 52-59.

⁸² Öztuna, *Osmanlı*, 10/432.

⁸³ Saîd Abdülfettâh Âşûr, "Ezher (Eğitim Öğretim ve Sosyal Hayat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

Zamanla çağın gerisinde kalan Ezher eğitiminde yapılan ıslahat nedeniyle Ahmed Şevkî, *el-Ezher* isimli bir kaside yazmıştır. Hâşim de aynı isim, vezin ve kafiyeyi kullanarak yazdığı *el-Ezher* isimli kasidesiyle Şevkî'ye muâraza yapmıştır. Şevkî, kasidesinin matla'ında doğrudan konuya girmiş ve ilk şatırda Ezher ismini zikretmiştir: [Kâmil]⁸⁴

١ قُمْ فِي عَمِّ الدُّنْيَا وَحَيِّ الْأَزْهَرَ وَأَنْتِزْ عَلَيَّ سَمْعَ الزَّمَانِ الْجَوْهَرَ

1 *Dünyanın önünde ayağa kalk. Ezher'i selamla ve zamanın kulağına cevheri (güzel sözleri) saç.*

Hâşim de kasidenin matla'ında konuya doğrudan giriş yapmış ve Şevkî'yi örnek alarak ilk beytin başlangıcında *Kâf* harfini (ق) ve *Fî* harfi cerrini (في) kullanmıştır. Ezher kelimesi ilk şatır sonunda yer almış ve hemen öncesinde bulunan emir fiil, iki harften oluşmuştur. Şevkî sevincini, Hâşim ise hüznünü belirtmek için kasidelerini yazmıştır. Kasidenin yazılışında hissedilen duygu, iki şiirin de matla'ında belirtilmektedir: [Kâmil]⁸⁵

١ قَفَّ فِي رُبُوعِ الْمَجْدِ وَانْكِ الْأَزْهَرَ وَأَنْدُبُهُ رَوْصًا لِلْمَكَارِمِ أَقْفَرًا

1 *Yüceliğin tepelerinde dur ve Ezher'e ağla! İyiliklerden yoksun kalan bahçeyi yâd et.*

Şevkî, kasidesini Ezher'deki eğitimde yapılan ıslahat nedeniyle tebriklerini sunmak için kaleme aldığını belirtmiştir: [Kâmil]⁸⁶

١٩ لَمَّا جَرَى الْإِصْلَاحُ قُتِمْتُ مُهَيَّبًا بِاسْمِ الْخَنِيفَةِ بِالْمَزِيدِ مُبَشِّرًا

19 *Islahat yapıldığı zaman ben de İslâm adına fazlasını müjdelemek (istemek) için ayağa kalktım.*

Hâşim ise yaşadığı dönemde Ezher'in eğitiminin sorunlarını görmüş ve ıslahat yapılmasını istediği için kasidesini kaleme almıştır: [Kâmil]⁸⁷

⁸⁴ Şevkî, *Şevkiyyât*, 203.

⁸⁵ Rifâî, *Dîvân*, 123.

⁸⁶ Şevkî, *Şevkiyyât*, 204.

27	لَأَشَدُّ إِيمَانًا وَأَطَهْرُ مِغْزَرًا	تَمَّ انْطَوَتْ تِلْكَ الشُّمُوسُ وَإِنَّهَا
28	لَا نَبْتَعِي فِي الْعِلْمِ خَطًّا أَكْبَرًا	وَلَقَدْ مَضَى دَهْرٌ وَخُنُّ مَكَانَنَا
29	أَفَلَا نَوَدُّ غَدًّا نَصِيبًا أَوْفَرًا	إِنْ كَانَ حِجْدُ الْأَمْسِ لَمْ نَلْحَقْ بِهِ
30	مِنْ كُلِّ جَيْلٍ لَا يَزَالُ مُسَطَّرًا	هَدْيِ الْعُلُومِ وَحَشْوُهَا لَعْوُ بِهَا
31	يَبْدُو بِهِ الْهَدْرُ الْقَدِيمُ مُكْرَرًا	عِلْمٌ نُعَالِجُهُ بِفِكْرِ جُدُودِنَا
32	وَنُرِيدُ لِلْإِسْلَامِ أَنْ يَحْرَرًا	إِنَّا نُرِيدُ مِنَ التَّقَدُّمِ قِسْطَنَا
33	نُحْدِي وَلَيْسَتْ طَلَسْمًا مُتَحَجَّرًا	وَنُرِيدُ أَنْ نَسْقِي الْعُنُونَ رَفِيعَةً
34	لُحِجَ الْحَيَاةِ إِذَا مَضَتْ بِكَ مُثْمَرًا	مَا الْعِلْمُ إِلَّا مَا تَرَاهُ لَدَيْكَ فِي

27 *Sonra güçlü bir iman ve tertemiz bir geçmişi olan bu güneşler dü-rüldü.*

28 *Biz olduğumuz yerdeyken ilimden daha büyük bir pay istemeden bir dönem geldi geçti.*

29 *Şayet biz dünün yüceliğine ulaşamadıysak da yarın için daha büyük bir nasip istemeyecek miyiz?*

30 *Bu ilimler ve onların tekrarı, her neslin (oyalandığı) boş bir iştir. Hâlâ yazılmaya devam ediyor.*

31 *Ecdadımızın fikirleriyle ele aldığımız ilim, eski boş konuşmaların tekrarları gibi görünüyor.*

32 *Biz kalkınmadan payımızı istiyor ve İslâm'ın özgürleşmesini talep ediyoruz.*

33 *Fayda veren sanatları yücelikle geliştirmek istemekteyiz. Onlar taşlaşmış birer tılsım değildir.*

34 *İlim ancak sana fayda verdiğini gördüğün, hayatın zorluklarında seni ilerleten şeydir.*

Ahmed Şevkî kasidesinde Ezher'deki eğitim faaliyetlerini yürü-ten âlimleri övmüştür: [Kâmil]⁸⁸

4	وَأَحْشَعُ مَلِيًّا وَأَقْضِ حَقَّ أَيْمَةٍ	طَلُّعُوا بِهِ زُهْرًا وَمَا جُؤَا أَبْحُرًا
5	كَانُوا أَجَلًا مِنَ الْمُلُوكِ جَلَالَةً	وَأَعَزَّ سُلْطَانًا وَأَفْحَمَ مَطْهَرًا
6	زَمَنُ الْمَخَافِ كَانَ فِيهِ جَنَابُهُمْ	حَرَمَ الْأَمَانِ وَكَانَ ظَلْمُهُمُ الدَّرَا
7	مِنْ كُلِّ بَحْرِ فِي الشَّرِيعَةِ زَاخِرٍ	وَيُرِيكُهُ الْخَلْقُ الْعَظِيمُ عَضْنَفَرًا

⁸⁷ Rifâî, *Dîvân*, 124.

⁸⁸ Şevkî, *Şevkiyyât*, 203.

- 4 Uzunca saygıyla dur ve yıldızlar gibi doğan ve denizler gibi (geniş ilimlere) açılan imamların (âlimlerin) hakkını öde.
- 5 Onlar krallardan daha yüce, sultanlardan daha izzetli ve görünüşleri daha heybetliydi.
- 6 Korku zamanları onların yanı eman bölgesi ve gölgeleri sığınak idi.
- 7 Şeriatın tüm engin denizlerinde yüce ahlakı sana bir aslan gibi gösterir.

Hâşim de kasidesinde Ezher âlimlerini övmüş ancak haşiv olarak kullandığı kelimelerle ve yaptığı şerhlerle Şevkî'nin ele aldığı konuları daha uzun anlatmıştır. 17. beyitte eş anlamlı kelimeler kullanılırken 18. ve 19. beytin aynı anlamda olduğu görülmektedir: [Kâmil]⁸⁹

16	سَلْ مَوْئِلَ الْأَفْدَادِ مِنْ أَشْيَاحِهِ	عَنْ مَعْشَرٍ كَانُوا بِهِ أَسَدَ الشَّرَى
17	الْعَامِلِينَ لِرِفْعَةِ الْإِسْلَامِ مَا	مِنْهُمْ كَهَامٌ قَدْ وَنَى أَوْ قَصْرًا
18	وَالْمُبْتَعِينَ رِضَا الْإِلَهِ وَمَا ابْتَعُوا	مِنْ حَاكِمٍ عَرَضَ الْحَيَاةِ مُحَقَّرًا
19	كَانُوا الْمَنَارَ إِذَا الدِّيَاجِي أَسْدَلَتْ	ثُوبَ الظَّلَامِ هَدَى الْأَنَامِ وَنَوَّرًا
20	كَانُوا لِمَنْ ظَلَمُوا حُصُونَ عَدَالَةٍ	كَانُوا الشُّكِيمَ لِمَنْ طَعَى وَجَحْرًا
21	رَدُّوا عَوَاةَ الْحَاكِمِينَ وَعَيْرُهُمْ	لِتَمَلُّقِ الْأَهْوَاءِ كَانَ مُسَحَّرًا
22	لِرِضَائِهَا يُبْدِي الْحَرَامَ مُحَلَّلًا	وَيَذُكُ مَعْرُوفًا وَيَبْنِي مُنْكَرًا
23	فِي وَجْهِهَا وَقَفُوا وَهُمْ عَزْلٌ وَمَا	لَيْسُوا بِسَوَى ثُوبِ الْهَدَايَةِ مَعْقَرًا
24	وَإِذَا رَأَى مِنْهُمْ هُمَامٌ رِيَّةً	نَادَاهُ دَاعِي دِينِهِ أَنْ يَزَارَا
25	مَا قَامُوا بِاللِّدِينِ فِي سُبُلِ الْهَوَى	كَأَنَّ وَلَا اتَّخَذُوا الشَّرِيعَةَ مَنَجَّرًا
26	عَاشُوا أَيْمَةً دِينَهُمْ وَحُمَاتِهِ	لَا يَسْمَعُونَ بِأَنْ يُبَاعَ وَوُشْتَرَى

¹⁶ Her biri bir aslan gibi cesur olan topluluğu, âlimlerinin eşsiz sığınağına sor.

¹⁷ İslâm'ın yücelmesi için çalışanlar... Onlardan önemsemeyen veya zayıflık gösteren bir ihmalkâr yoktur.

¹⁸ Allah'ın rızasını dileyenler... Alçalarak bir sultanın dünya malı sunmasını beklemezler.

⁸⁹ Rifâî, *Divân*, 124.

- 19 *Karanlıklar çöktüğünde onlar insanlığa doğru yolu gösteren ve aydınlatan fenerdirler.*
- 20 *Zulüm görenlere adalet kaleleridirler. Azgınlara ve zalimlere bir gemdirler.*
- 21 *Onlar zalim yöneticileri reddettiler başkaları heveslerine hizmet için ikiyüzlülük yaparken...*
- 22 *Arzuları için haramı helal gösterirken... İyiliği yıkıp kötülüğü inşa ederken...*
- 23 *Hidayet elbisesinden başka miğfer giymeden, savunmasız olarak karşılarına çıktılar.*
- 24 *Onlardan bir yiğit bir sorun gördüğünde dini ona haykırmasını emretti.*
- 25 *Heves uğruna dinle kumar oynamadılar. Şeriatı asla ticaret edinmediler.*
- 26 *Dinlerinin imamları ve hamileri olarak, onun alınıp satılmasına müsaade etmeyerek yaşadılar.*

1180| db

Şevkî kasidesinde Ezher'in eğitim rolünü öne çıkararak مَعَهْدُ ke-
limesini, önce 12. beyitte tazim için nekra, 27. beyitte hasr için
mârife kullanmıştır: [Kâmil]⁹⁰

12 يَا مَعَهْدًا أَفْنَى الْفُرُونَ جِدَارُهُ وَطَوَى اللَّيَالِي رَكْنُهُ وَالْأَعْصُرَا

27 الْمَعَهْدُ الْقُدْسِيُّ كَانَ نَدِيَّةً فُطْبًا لِدَائِرَةِ الْبِلَادِ وَمُحَوْرَا

12 *Ey duvarları dönemleri yok eden, sütunları geceleri ve çağları düren üniversite!*

27 *Kutsal Üniversite'nin Meclisi ülkenin dairesinin merkezi ve odak noktasydı.*

Hâşim de kasidesinde Ezher'in eğitim rolünden bahsederken
aynı kelimeyi kullanmıştır: [Kâmil]⁹¹

3 الْمَعَهْدُ الْقُرْدُ الَّذِي يَجْهَادُهُ بَلَعَتْ بِلَادُ الصَّادِ أَعْرَافَ الدُّرَى

3 *Eşsiz Üniversite'nin çabasıyla Dâd'ın (Arapça'nın) yurdu dağların zirvelerine ulaştı.*

⁹⁰ Şevkî, *Şevkiyyât*, 203, 204.

⁹¹ Rifâi, *Divân*, 123.

Ezher'in Arap diline katkısını ele alan yukarıdaki beyitte Hâşim, Arap dili için الصَّادُ kelimesini kullanarak kinaye yapmıştır. Bunu yaparken de Şevkî'nin kasidesindeki hazif sanatından esinlendiği görülmektedir. Şevkî de kasidesinde Ezher'in Arap diline katkısını ele almış ve Arap Dili için الفُصْحَى kelimesini kullanmıştır: [Kâmil]⁹²

16 عَيْرٌ مِنَ الْفُرْقَانِ فَاضَ تَبِيرُهَا وَخِيَا مِنَ الْفُصْحَى جَرَى وَتَحَدَّرَا

16 *Suyu Fushâ (Arapça) bir vahiy olarak taşan, akan ve çağlayan Furkan'ın pınarı.*

Şevkî kasidesinde Ezherli olmadığını ama Ezher'in yolunu izlediğini, bunun kendisine bir zararı dokunmayacağını belirtmiştir: [Kâmil]⁹³

17 مَا صَرَّرِي أَنْ لَيْسَ أَفْئُكَ مَطْلَعِي وَعَلَى كَوَاكِبِهِ تَعَلَّمْتُ السُّرَى

18 لَا وَالَّذِي وَكَلَّ الْبَيَانَ إِلَيْكَ لَمْ أَكْ دُونَ غَايَاتِ الْبَيَانِ مُقَصِّرَا

17 *Ufkunun, doğuşum olmaması ve şerefi yıldızlarından öğrenmem bana ne zarar verecek?*

18 *Hayır, beyanı (Arapçayı) sana emanet edene yemin olsun ki! Beyanın gayelerini ihmal etmedim.*

Hâşim ise bir Ezherli olduğunu ve hakkı söylemesi gerektiğini belirtmiş ve Şevkî'nin kullandığı مَا صَرَّرِي ifadesini aynen kullanmıştır: [Kâmil]⁹⁴

38 أَنْكُونَ فِي دُنْيَا الرُّقِيِّ نَعَامَةً نُخْفِي الْوُجُوهَ وَقَدْ عَرَانَا مَا عَرَا

39 مَا صَرَّرِي إِذْ نَحْنُ نَخْدَعُ نَفْسَنَا لَوْ قُلْتُ مَا أَدْرِي وَفُهِتْ بِمَا أَرَى

40 لَيْسَ التَّعَصُّبُ لِلْأُبُوءَةِ مَانِعِي مِنْ أَنْ أَقُولَ الْحَقَّ فِيهِ وَأَجْهَرَا

38 *Kalkınma dünyasında başımıza gelen gelmişken yüzlerimizi saklayan bir deve kuşu mu olalım?!*

39 *Kendimizi kandırırken şayet anladığımı söyler ve gördüğümü konuşursam bana ne zarar verecek?!*

40 *Babalık taassubum (Ezherli olmam) hakkı söylememe ve açıkça haykırmama engel değildir.*

⁹² Şevkî, *Şevkiyyât*, 204.

⁹³ Şevkî, *Şevkiyyât*, 204.

⁹⁴ Rifâî, *Divân*, 125.

Şevkî, millî mücadelenin öncülerinden olan Urâbî Paşa'yı⁹⁵ (öl. 1911) kasidesinde zikrederek onun bir Ezherli oluşu nedeniyle düşmanlara karşı verilen mücadelede Ezher'in rolünü ifade etmiştir: [Kâmil]⁹⁶

36 حَتَّى تَلْفَتَ عَنْ حَاجِرِ رُومَةٍ فَرَأَى عُرَابِي فِي الْمَوَاكِبِ قَيْصَرًا
37 وَدَعَا لِمَخْلُوقِ وَالَّةِ زَائِلًا وَأَزْتَدَ فِي ظُلْمِ الْعُصُورِ الْقَهْرِي

³⁷ Sonunda Roma'nun gözlerine baktı ve Urâbî Paşa kervanda Kayser'i gördü.

³⁶ Yarattılmışı dua eden... Bir faniyi ilah edinen... Asırların zulmünü geri getiren...

Hâşim de halkın kimi zaman işgale, kimi zaman Mısırlı yöneticilerin haksızlıklarına karşı başkaldırısında Ezher'in öncü rolünden bahsetmiştir: [Kâmil]⁹⁷

1182 | db

11 سَلْ مَهَيْطَ الثُّورَاتِ عَنْهَا إِنَّهُ قَدْ سَكَانَ نَادِيهَا وَكَانَ الْمَنْبِرَا

¹¹ Onu zulme başkaldırının beşiğine sor. O, onun meclisi ve minberiydi.

Hâşim'in yukarıdaki beytinde geçen minber ifadesi, Ezher Camii'nde bulunan, koşullara göre kimi zaman dini konularda halkı bilinçlendiren, kimi zaman zulme başkaldırısı konu alan hutbelerin okunduğu mekân olması nedeniyle, önemli bir yere sahiptir ve Şevkî'nin kasidesinde de bulunmaktadır: [Kâmil]⁹⁸

20 نَبَأٌ سَرَى فَكَسَا الْمَنَارَةَ حَبْرَةً وَزَهَا الْمُصَلَّى وَاسْتَحَفَّ الْمَنْبِرَا

²⁰ Haber geldi, minareyi sevince boğdu, namazgâh parladı ve minber mutlu oldu.

⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), 6/88; Hilal Görgün, "Urâbî Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020); Yıldız, *Nil Şairi*, 33-34.

⁹⁶ Şevkî, *Şevkiyyât*, 204.

⁹⁷ Rifâî, *Dîvân*, 123.

⁹⁸ Şevkî, *Şevkiyyât*, 204.

Şevkî'nin *el-Ezher* isimli kasidesini sevinçle, Hâşim'in *el-Ezher* isimli kasidesini hüznle yazdığı görülmektedir. Kasidelerin vezin, kafiye ve revî harfi bakımından aynı olduğu, Şevkî'nin Ezher'de yapılan ıslahatı tebrik etmek için, Hâşim'in Ezher'de ıslahat yapılması için kasidesini kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Hâşim'in kasidesinde ele aldığı konularda, Şevkî'nin kasidesinden büyük oranda etkilendiği görülmektedir.

Sonuç

Arap edebiyatında muâraza sanatı, Câhiliye Dönemi'nden günümüze kadar hep var olagelmıştır. Bir şairin, başka bir şairi küçümsemeden ve hicvetmeden, şiirinin kalitesi nedeniyle, onun kasidesine benzer bir kaside yazması veya daha güzel bir kasideyle onu geçmeye çalışması anlamına gelen muâraza sanatı, Modern Arap edebiyatında da görülmektedir. Hâşim er-Rifâî'nin güçlü bir şair olan Ahmed Şevkî'nin şiirlerine karşı yazdığı nazîreler, Modern Arap edebiyatındaki muâraza sanatının en güzel örnekleri arasında sayılabilir.

db | 1183

Şevkî'nin 190 beyitten oluşan *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesine Hâşim, muâraza yaparak, 24 beyitten oluşan *Nehcü'l-Bürde* isimli bir kaside yazmıştır. Matla' ve mukaddime açısından farklı olsalar da kasideler vezin, kafiye, revî harfi ve işlenen konular bakımından aynıdır. Hâşim'in kasidesinin beyit sayısının Şevkî'nin kasidesine göre kısa olması, muâraza sanatı açısından bir eksiklik olarak kabul edilse de, muhtemelen sonraki yıllarda kasidesine eklemeler yapma niyeti taşıdığı ve henüz şairliğinin baharında olduğu şeklinde açıklanabilir. Vezin dolayısıyla kelimelerin hareketlerinde yaptığı zorunlu değişiklikler de onun şiirinin gelişme döneminde olduğunu göstermektedir.

Şevkî'nin 131 beyitten oluşan *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* isimli kasidesine, Hâşim'in muâraza yaparak, 151 beyitten oluşan *Mevlîdü'n-Nûr* isimli bir kaside kaleme aldığı görülmektedir. Kasidelerin vezin, kafiye ve revî harflerinin aynı olduğu, benzer konuları ele aldıkları göze çarpmaktadır.

Şevkî'nin 48 beyitten oluşan *el-Ezher* isimli kasidesine Hâşim'in muâraza yaparak 41 beyitten oluşan *el-Ezher* isimli bir kaside yazdığı, kasidelerin vezin, kafiye ve revî harfi bakımından aynı olduğu, Şevkî'nin kasidesini sevinçle Hâşim'in hüznle kaleme aldığı görülmektedir. Şevkî'nin Ezher'de yapılan ıslahatı tebrik etmek için,

Hâşim'in Ezher'de ıslahat yapılması için kasidelerini yazdıkları, ele alınan konuların benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Şevkî'nin şiirlerindeki konuları genel olarak ele aldığı, garîb kelimeler kullandığı, Hâşim'in aynı konuları ele aldığına haşivler kullanarak, açıklamalar yaparak ve ayrıntılar vererek sözü uzattığı görülmektedir. Bu durum Şevkî'nin şiirde olgunluğa ulaştığı, Hâşim'in ise henüz taklit döneminde olduğunu göstermektedir.

Her şair, şiir yazmaya başka şairleri taklitte başlamıştır. Ancak bir şaire muâraza yapmak, onunla boy ölçüşmek anlamına geleceği için cesaret isteyen bir husustur. Yaşı ve tamamlanmamış eğitimi göz önüne alındığında Hâşim'in, Şevkî'ye birden fazla muâraza yapması, onun özgüvenini, şiir kabiliyetini ve edebî gücünü göstermektedir.

Hâşim, şiirlerine muâraza yapmak için Şevkî'yi seçmesinde Şevkî'nin edebî gücü yanında, onun Mısırlı olması, klasik ekolü temsil etmesi, şiirlerinde İslamî fikirleri işlemesi ve İngiliz işgaline karşı söylemleri gibi hususlar etkili olmuş olabilir. Hâşim, Şevkî'ye muâraza yapmakla, sadece onun mensubu olduğu edebî ekolün değil, aynı zamanda fikriyatının da bir temsilcisi olduğunu göstermiştir. Aslında muâraza ile nakîza sanatları arasındaki en önemli ayrım da budur.

Muâraza, edebî etkisini devam ettiren ve sanatı güçlü olan bir şairle boy ölçüşmenin yanında kendini bir ekole ait hissetmek, bir düşünce silsilesinin devamı olmak ve aynı düşünce içerisinde söyleyecek sözü olmak anlamlarına da gelebilir. Bir fikrî ekolün sürekliliğini ve şairlerin ait olduğu düşünce grubunu göstermesi açısından önem arz eden Muâraza sanatı, bir şairin düşüncelerine katılmak, şerh düşmek veya bazı görüşlerini tadil etmek şeklinde de gerçekleştirilir. Bu açıdan İslam dünyasında fikrî akımlar incelenirken şairler de dikkate alınmalı ve şiirlerinin temsil ettiği fikrî akım tespit edilerek bir tasnife tabi tutulmalıdır. Bu anlamda muârazalar, İslam dünyasının fikrî serüvenine ışık tutacak veriler içermeleri açısından yeni bir bakış açısı verebilirler.

KAYNAKÇA

- Akkâvî, İn'âm Fevval. *el-Mu'cemu'l-mufassal fi 'ulûmi'l-belâğa el-bedî' ve'l beyân ve'l-me'ânî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Âşûr, Saîd Abdülfettâh. "Ezher (Eğitim Öğretim ve Sosyal Hayat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezher#2-egitim-ogretim-ve-sosyal-hayat>
- Bâşâ, Ömer Musa. *el-Edeb fi bilâdi's-Şam 'Usûru'z-Zenkiyyin ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1999.
- Becker, C. H. "Mısır (Fetihten Osmanlılar Devrine Kadar)". *İslâm Ansiklopedisi*. ed. A. Adıvar vd. 8/218-242. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Berîğîş, Muhammed Hasen. *Dîvânü Hâşim er-Rifâî isimli esere yazılan mukaddime*. Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 2. Basım, 1405/1985.
- Curcânî, Abdulkâhir. *Delâilu'l-i'câz fi 'ilmi'l-me'ânî*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri. Kahire: Matba'atu'l-Medenî, 3. Basım, 1992.
- Çiçekler, Mustafa. "Na't". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nat>
- Dayf, Şevkî. *Şevkî şa'iru'l-asri'l-hadîs*. Kahire: Mektebetu'l-Ustra, 2010.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi)-(922-1217/1516-1802)*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2015.
- Dereli, Muhammed Vehbi. *Osmanlı Dönemi Bedîyyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2014.
- Durmuş, İsmail. "Methiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/methiye>
- Durmuş, İsmail. "Nazîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazire>
- Ekinci, İsmail. *Tasavvuf Şairi Nablusi ve Şiirleri*. Ankara: İksad Yayınevi, 2020.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b Ahmed. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed 'İvad Mur'ib. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, 2001.
- Fâhûrî, Hannâ. *Tarihu'l-edebî'l-'Arabî*. Jounieh: Mektebetu'l-Bûlisiyye, 2. Basım, 1953.
- Görgün, Hilal. "Urâbî Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/urabi-pasa>
- Hamevî, İbn Hicce. *Huzânetu'l-edeb ve gâyetu'l-erab*. thk. 'İsâm Şıkyû. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 2004.
- Hasenî, Sîdî İbn-i 'Acîbe. *el-Envâru'l-kudsiyye fi şerhi'l-Kasîdeti'l-Hemziyye li'l-Bûsîri*. thk. Abdusselam el-'Umrânî el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- Hassân b. Sâbit. *Şerhu dîvânî Hassan b. Sâbit el-Ensârî*. thk. Abdurrahman el-Berkûkî. Kahire: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1347/1929.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Yusuf es-Samîlî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrahim. *Beyânu i'câzi'l-Kur'ân (Selâsu resâil fi i'câzi'l-Kur'ân içinde)*. nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed Zağlûl Sellâm. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, 1986.
- Huseyin, Tâhâ. *Hâfız ve Şevkî*. Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2014.
- İbnu'l-Esir, Nasrullah b. Muhammed Ziyâuddîn. *el-Meselu's-sâir fi edebî'l-kâtibi ve's-şâ'ir*. thk. Ahmed el-Hûfî - Bedvî Tabâne. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- İbnu'l-Mu'tez, Ebû'l-Abbâs Abdullah. *el-Bedî' fi'l-bedî'*. Dâru'l-Cil, 1990.
- İyişenyürek, Orhan. "İbn Ma'tûk'un Dîvân'ındaki Peygamber Methiyeleri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2019), 145-194.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezârî. *Subhu'l-a'şâ' fi sunâ'ati'l-inşâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Kâsım, Muhammed Ahmed - Dîb, Muhyiddîn. *'Ulûmu'l-belâğa el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*. Trablus: el-Muessesetu'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003.
- Kuşçu, Ayşe Dudu. *Eyyubi Devleti Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

- Mekkî, Mahmud Ali. *el-Medâihu'n-nebeviyye*. Kahire: eş-Şeriketu'l-Mısriyyetu'l-Âlemiyye li'n-Neşr, 1991.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Ulûmu'l-belâğa el-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1993.
- Mohammad, Majed Haj. "en-Nez'atu'r-rûmansiyeye fi şî'ri't-tabî'a 'inde Hâşim er-Rifâi ve eseruhâ fi'stid'âi's-suveri'l-fenniyye". *Asos Journal* 66 (Mart 2018), 415-440.
- Mubârek, Zekî. *Ahmed Şevkî*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1408/1988.
- Mubârek, Zekî. *el-Medâihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-'Arabî*. Kahire: Dâru'l-Huccetü'l-Beyzâ', 1354/1935.
- Mubârek, Zekî. *el-Muvâzene beyne's-şu'arâ'*. Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012.
- Ömer, Ahmed Muhtâr Abdulhâmid. *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsir*. Kahire: Dâru'l-Mu'âsir, 1429-2008.
- Özel, Ahmet. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlid>
- Öztuna, Yılmaz. *Büyük Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.
- Öztürk, Mevlüt. *İbnu't-Tayyib eş-Şerakî ve Şiirleri*. Konya: Aybil Yayınları, 2019.
- Recep, Mustafa. *Şu'arâu'l-fukâheti'l-mu'âsirün*. Kafra's-Şeyh: el-İlmu ve'l-İman li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2008.
- Rifâi, Hâşim. *Divânu Hâşim er-Rifâi*. Zerkâ': Mektebetü'l-Menâr, 2. Basım, 1405/1985.
- Sezer, İsmail Hakkı. "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi". *Selçuk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi* 10/10 (2000), 65-88.
- Subkî, Bahauddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkâfi. *'Arûsu'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 2003.
- Şahin, Ramazan. *Osman Bektaş el-Mevsilî ve Şiiri*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2019.
- Şâyib, Ahmed. *Târîhu'n-nekâiz fi's-şî'ri'l-'Arabî*. Kahire: Mektebetü'n-Nahdati'l-Mısrıyye, 2. Basım, 1954.
- Şeşen, Ramazan. "Ahmed Şevki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-sevki>
- Şevkî, Ahmed. *Şevkiyyât*. Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012.
- Tâhir, Hâmid. *Hâşim er-Rifâi*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1998.
- Tomar, Cengiz. "Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir#3-bizans-donemi>
- Tülücü, Süleyman. "Kâ'b b. Zuheyr ve Kaside-i Bürde'si Üzerine Notlar I". *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi* 5/5 (1982), 159-173.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Ezher (Mimari)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezher>
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Ürün, Ahmet Kazım. *1868-1932 Mısır'da Bir Türk Şair Ahmet Şevki*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.
- Ürün, Ahmet Kazım. "Ahmet Şevki ve Mehmet Âkifte Ortak Unsurlar". *Nüsha* 2/7 (2002), 83-98.
- Ürün, Ahmet Kazım. "Ahmet Şevki'nin Şiirlerinde Boğaziçi ve Marmara". *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X*. ed. Coşkun Yılmaz. 2/309-319. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2019.
- Yıldız, Ahmet. "Hafız İbrahim'in Şiirlerinde Türk İmajı". *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/25 (Mart 2018), 195-212.
- Yıldız, Ahmet. *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri*. Konya: Palet Yayınları, 2017.

Muāraza in Modern Arab Literature: Example of Ahmed Shawqī-Hashim al-Rifāi

Ahmet YILDIZ*

Extended Abstract

Ahmed Shawqī had a big influence in terms of delivering classical Arabic literature to modern Arabic literature. Shawqī, who was a translator of the feelings of Egyptian people in his poems, influenced many poets. Hashim al-Rifāi is one of these poets. Hashim was born in 1935 and known for his Islamist position in terms of the political events at his time. He became a target of communists because of his position, and eventually got killed in 1959 at age 24. Despite his short life, he started writing poetry at an early age, left a mark on poetry Divān.

In Arabic literature, writing of poetry by another poet in response to the poetry of a poet is expressed with the words naqīza and muāraza. *Naqīza* was used in terms that two poets quarrelled between each other by using poems that contained more of the same centroid, rhyme and letter of rhyme; with the intention of satirizing, bragging or against responding to each other. *Muāraza* is named when a poet writes a poem by making more or less changes to the same rhyme, the same centroid and the same content in order to reach or pass his degree, without satirizing it, as a result of liking the art or content in another poet's poetry. Muāraza and naqīza have been known in Arabic literature since the Jāhiliyya Period.

In this study, the poem named *Nahc al-Burda* written in the type of eulogy of the Prophet Muhammad in the Divān of Hashim, his poem named *Mawlid al-Nūr* written in the form of *Mawlid al-Nabī* and his poem called *al-Azhar* were examined. The naming of these three poems were considered in terms of the letter of rhyme, rhyme, centroid, content and number of couplets, and compared to the poems of Ahmed Shawqī and the effects of Shawqī's poems on Hashim's poems were determined. For this purpose, 24 couplets under the title of *Nahc al-Burda*, 37 couplets under the title of *Mawlid al-Nūr*, and 39 couplets under the title of *al-Azhar* were examined. Together with the 5 couplets mentioned in the 3rd chapter, a total of 105 couplets were analysed.

Hashim's poem *Nahc al-Burda* was written as Muāraza to Shawqī's poem *Nahc al-Burda*, and although the muqaddime styles are different, the two poems appear to be the same in terms of centroid, rhyme and subject matter. Compared to the number of couplets written by Shawqī, Hashim's short stay can be explained as being in the spring of his literary life and probably considering adding to his eulogy in the following years.

* Assist Prof. Dr., Necmettin Erbakan University Ahmet Kelesoglu Faculty of Education, Department of Arabic Language Education, ayildiztr@gmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7074-0405>

Ahmed Shawqī wrote the poem *al-Hamziyya al-Nabī*, which he wrote in consideration of the *Qasīda Hamziyya* by Būsīrī and using the same rhyme. Hashim was also influenced by Shawqī and wrote a poetry named *Mawlid al-Nūr*, which had the same rhyme, centroid and subject. In this poetry, Hashim examines the topics Shawqī has dealt with from time to time, but more detailed.

Ahmad Shawqī wrote a poetry called *al-Azhar*. Hashim also made nazīre to Shawqī with his poetry named *al-Azhar*, and used the same name, centroid and rhyme. It is seen that Shawqī wrote his *al-Azhar* with joy, whereas Hashim wrote his *al-Azhar* with sadness. It is understood that Shawqī wrote his poetry to congratulate the reformation in *al-Azhar*, and Hashim wrote his poetry to make reformation in *al-Azhar*.

It was proven that the reason why a poet does muāraza to another poet, is not only because he accepts his art and literary strength, but also because the poet's declaration that he is a representative of the ideas the poet has. There are many factors why Hashim may have choosen Shawqī to make muāraza for his poems, one of those being his literary power, him being Egyptian, him being a representative of the classical school, his Islamic ideas in his poems, and his discourse against the British occupation. By making muāraza to Shawqī, Hashim thus showed that he was not only a representative of the literary school he belonged to, but also a representative of his intellectual life.

While examining intellectual movements in the Islamic world, poets should also be taken into consideration, as well as intellectual movements represented by their poems should be determined and classified. In this way, muārazas can give a new perspective in terms of containing data that will shed light on the intellectual adventure of the Islamic world.

Keywords: Arabic Literature, Ahmed Shawqī, Hashim al-Rifāī, Muāraza, Eulogy.

